

MIŠKO KRANJEC, MACESNI NAD DOLINO

Res je, novo pripovedno delo Miška Kranjca »Macesni nad dolino«¹ ne dosega v celoti njegovih najboljših del, pa ga je bralec, ki je vsaj površno zasledoval pisateljevo razvojno krivuljo, vendarle iskreno vesel: Kranjec se spet vrača k živim, resničnim družbenim pojavom, k življenju s tisočnimi problemi in zagatami, z mnogimi senčnimi in mučnimi stranmi, pa tudi lepotami in radostmi, ki jih more nuditi le bogato in pisano človeško dejanje in nehanje. Pravzaprav bi se utegnilo zdeti odveč in domala vsiljivo ponavljati večni aksiom, da mora biti umetnik vedno, tudi v najbolj abstraktnih podobah, zrasel s časom in življenjem in da kakor stari, silni Antej zgubi moč in prepričljivost, če je odtrgan od zemeljskih tal; ali potrebno se je samo bežno spomniti nedavne preteklosti, ko je pod diktatom famozne »perspektive prihodnosti« vladala tudi pri nas literarna pušča. Še posebej je bila tedaj akutna umetniška depresija pri Kranjcu, ki je s tako strastno zagnanostjo zamenjaval abstraktne vizije z otipljivo resničnostjo; za ilustracijo se naj spomnimo samo njegovih izjav o novem človeku, ki prihaja, ki ga že čuti, vsega očiščenega in presvetljenega, pokončnega in premočrnega.

V novem pripovednem delu je Kranjec spet posegel v neposredno sedanjost, v živo družbeno, moralno in psihološko problematiko, toda kot rečeno: v njegovem povojnem opusu je opaziti značilen in pomemben prelom; polagoma pa zanesljivo se otresa apriornih pogledov; v pričujočem tekstu v osnovi že brez predsodkov in pridržkov opazuje življenje. »Macesni nad dolino« bi bili zanimivi in bi imeli nedvomno določeno vrednost že zgolj kot zrcalni odsev, kot faktografski zapis današnjih dni, vendar pisatelj v njih dovolj smotno ureja in oblikuje življenje na višjo raven. Še je sicer opaziti nekatere zaviralne momente v snovanju; Kranjec si ne more kaj, da bi ne posegel v pripovedni tok in pojasnil, da gre za slučajne štorije, ki jih je naključje povezalo in prepletlo. Skrb je odveč: tudi pripoved z realistično ustvarjalno metodo je pravzaprav vedno slika več ali manj naključnih, lahko celo izjemnih človeških poti, le da je za njimi čutiti trdne psihološke in družbene zakonitosti. Globlja in nevarnejša sled preteklosti, ki pronica v samo umetniško stvarino, se zrcali v trpki zagrenjenosti in resignaciji; ta pa je v bistvu prav tako apriorne narave, kot je bil prej apriorne narave votli iluzionistični optimizem.

Dejanje povesti je lokalizirano na Gorenjsko, menda v okolico Škofje Loke; čeprav sem prepričan, da sleherni umetnik lahko izbira prizorišča in kraj dejanja tako, da dobi problemsko žarišče čim širše dimenzije, se mi vendarle zdi celotna Kranjčeva pisateljska osebnost organsko zrastle z ožjo domovino; resnica je, da tudi tu navkljub geografskim podatkom vdihavamo atmosfero Prekmurja in srečujemo značilne poteze ravninskih značajev.

Četudi knjiga ni močno obsežna in jo je pisatelj skromno označil kot povest, je po zasnovi epske narave; Kranjec s spretnostjo, lastno epičnim

¹ Miško Kranjec, Macesni nad dolino. Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1958.

talentom, povezuje in sprepleta več življenjskih zgodb, ki druga drugo pojasnjujejo in dopolnjujejo. Epski okvir bi utegnila rušiti le zgodba stare Jakovce, vendar jo je pisatelj doumel predvsem v vnanji dramatičnosti in jo tako tudi posredoval: z nizanjem in zapletanjem zunanjih dejstev učinkuje v celoti skoraj bolj ko splet kurioznih domislekov, preračunanih na živčni udar, ko pa krvava tragedija, ki bi do kraja razmajala čustveni in duševni svet nastopajočih oseb. Vendar je treba koj dodati, da se Jakovca dvigne na nekaterih mestih v skoraj monumentalno pretresljivost in da so dobro nakazane reakcije, ki jih izzove pripoved v poslušalcih.

Kranjec se je z uspehom razživel v risanju nekaterih postav. Župnik Peter Zavrh, v katerem je enostavna in navzlic širokemu meditiranju filozofsko nepoglobljena, a poštena religiozna vdanost strnjena z domala animaličnim lastninskim gonom, s hipertrofirano slo po zemlji, ki ga peha v amoralnost in skoroda v moralne ekscese, je podan brez nepotrebnega sovraštva, pravično in pošteno in predstavlja obogatitev Kranjčeve karakterne galerije. Odlično je orisana umsko malce sklerotična Malka, ki si prebira invalide po preprosti življenjski maksimi »živeti je treba«; ni naključje, da je prav ob njej zrasel eden najmočnejših prizorov: pokop invalida Toneta Lebana. Kranjec ga posreduje z lagodnim, posmehljivim, na prvi pogled skoraj frivolnim tonom, za katerim pa je čutiti vso čustveno prenapetost in prizadetost ob tej strahoviti in do dna srca segajoči tragični komediji. Globoko v spomin se vtisne tudi opis upornega Roka, hlapca Jerneja v moderni verziji, ki se odpravi na okraj iskat pravice, pa se potem spet opleta gospodarju pod nogami, klavrn in hkrati pretresljiv v svoji nesreči.

Zal so se Kranjcu izvil izpod peresa tudi bledi, ploskoviti liki; podoba je, da skoraj vedno tedaj, kadar so mu bili posebno pri srcu in kadar je imel z njimi večje in globlje pretenzije. Semkaj sodi predvsem aktivist Aleš Lukanc, ki nam je zaradi svoje neoprijemljive resignacije tuj; brez dvoma bi utegnila biti zanimiva in pozorne umetniške obdelave vredna prav po svoje tragična postava človeka, ki je zagnano verjel v čudežni Eldorado po vojni, pa ga nemalokrat težka sedanost vodi v mučne konflikte, v notranje depresije in celo v popolno razočaranje, samo treba bi bilo ohraniti kritičen odnos do njega, ne pa se solidarizirati s fatalistično zagrenjenostjo, še posebej ne, ker sumim, da je prav »preprosta vera v vsemoč politike« narekovala junaku kaj birokratske prijeme za uresničitev velikopoteznih fikcij. Zelo nejasen vtis ima bralec o umetniku Jaki, ki neugnano brblja in pleteniči, pa ničesar ne pove in nas po nepotrebnem dolgočasi s svojimi globokoumnimi filozofskimi pogledi.

Se nekaj o Minki; le-ta je močno medla in v psiholoških osnovah celo zmedena postava. Kranjec nima do nje enotnega in prečiščenega odnosa: najprej nam naslika njeno življenjsko tragedijo kot posledico strahotnih mentalnih pretresov v mladosti, pozneje pa nakazuje, da je pravzaprav umetnik Jaka pogazil njene dekliske sanje. Ne zanikam, da bi se oba motiva dala strniti v en sam tok, ki bi potegnil dekle v usodni življenjski vrtinec; v izvedbi pa si nekako nasprotujeta in se celo izključujeta. Kako naj bi dekle s tako pretresljivo preteklostjo, z ubito dušo, kot pravi sam pisatelj, na prvi mah nasedlo blebetavemu praznoglavcu Jaki; lahko bi sicer žar ljubezni spet zdramil mrtve osnove, brez dvoma pa bi bil to dolg in zapleten psihološki proces. Treba se je spomniti Vercorsovega Pierra iz novele Orfej; tam človeka spre-

leti srh ob brezizhodnosti in tragiki »mrtve duše«. Še nekaj o Minkinem življenjskem finalu: nikakor ne morem razumeti visoke apoteoze dekletu in njenemu čudno simbolnemu plesu v momentu, ko zakriva zločin; v čem je kaj velikega zakrivati tuj detomor, nekaj najbolj pošastnega, kar si more domisliti človeški um, in zakaj so ob tem gnusnem deliktu potrebne rože in prazna sentimentalnost. Če pomislim na detomor na Rakovici in na početje abotnega umetnika Jake, ki boža roko, »da bi ji bilo laže, ko bo ubijala«, se mi vsiljuje neka misel; vse to se mi upira, se mi zdi nelepno, moralno ne povsem čisto in, naj mi Kranjec ne zameri, njega povsem nevredno.

V knjigi je mnogo liričnih odstavkov, vendar so večkrat napisani zgolj z rutino, ki potisne pisateljevo pero nemalokrat v lirični verbalizem; semkaj sodi na primer močno zaprašeni epiteton »cvetoče češnje«, ki je na široko razmetan po knjigi. Pogosto se zdi, da so lirična mesta le oaze brez poetičnega žara in brez tiste organske povezave in funkcionalnosti, ki je tako značilna za predvojna Kranjčeva dela. Vendar je ponekje spet čutiti pravi lirični ton, tako na primer na nekaterih mestih na začetku in koncu povesti (delo je grajeno po principu kompozicijske vzporednosti), ko pisatelj z učinkovitimi liričnimi poudarki ustvari ozračje blagega, toplega humanizma.

Za sklep: Miško Kranjec spet stoji sredi življenja, spet z naravno odkritosrčnostjo odkriva notranji svet junakov, spet le-te z značilno širino razume in spet tli v njem tiha vera v vrednote, skrite v človeških srcih. Zato verujemo, da nam bo s svojo toplo, iskreno umetniško besedo še marsikaj dragocenega povedal o človeku in o našem času.

Marjan Brezovar

MIMI MALENŠEK. BRATSTVO

V predgovoru je pisateljica odkrila nekaj podatkov o genezi zgodovinskega romana *Bratstvo*:* predvsem to, da ga je napisala v prvih vojnih letih, tako rekoč v ilegali, in da je rokopis srečno preстал nekaj hišnih preiskav. Pri pisanju da se ni mogla opirati na zgodovinske vire, ker jih ni imela pri roki; poleg nezanesljivega spomina na šolske lekcije ji je bil edini zanesljivi pomočnik Kraljedvorski rokopis. Izbiro snovi iz staroslovanske zgodovine ter narodnoobrambno idejo so ji seveda narekovala tedanja rodoljubna čustva. Nadalje pravi pisateljica, da se bo strogemu kritiku zdelo v romanu marsikaj preveč idealizirano; nje pa še ni zapustil idealizem v tolikšni meri, da bi dvomila o končni zmagi pravice in resnice. Zaradi tega je knjigo poslala tudi v svet — zdaj, po petnajstih letih, ki so Malenškovi prinesla že marsikateri pisateljski uspeh. Zares — tudi dandanašnji »habent sua fata libelli«.

Te podatke je treba malce dopolniti: Malenškova je brez dvoma poznala tudi Finžgarjev staroslovanski ep *Pod svobodnim soncem*. Njen roman posega sicer v kasnejše zgodovinsko obdobje, po Samovi smrti, ko so se Karantanci povezali z Libušino češko plemensko zvezo. Toda to je nebstveni podatek, kajti razen zgodovinskega okvira pričujoči roman z vso svojo strukturo: s porazdelitvijo snovi, z idealiziranimi liki, opisi in romantično pisateljsko

* Mimi Malenšek: *Bratstvo*. Roman. Založba Obzorja. Maribor 1957. — (Knjige nismo dobili v oceno. — Op. ured.)